

7. A partikularizmus tagadásának csapdája

Elvileg feloldhatjuk a dilemmát úgy is, ahogy Kant nacionalizmusellenességét próbálták értelmezni nemzeti bírálói, és ahogy ez hasonló viták során mindmáig megjelenik: a partikularizmus erkölcsi tagadásával. Ám ebből következően egyben a nemzet erkölcsi értékét is tagadnunk kell. Szerintünk ezért kell a kérdésre összetettebb választ adniuk a nemzeti partikularizmust bíráló gondolkodóknak.

Ennek egyik változatát jelenti David Miller álláspontja. Miller szerint az etikai univerzalizmus hívei az etikai pártatlanságban hisznek, míg az etikai partikularizmus hívei az etikai részrehajlásban.¹⁸¹ Miller tehát az univerzalizmus fogalmából kizárja a nemzeti részrehajlás lehetőségét. Az univerzalizmus hívei szerinte a partikularizmusban a racionalitás bukását látják, míg a partikularizmus támogatói az absztrakt racionalizmus iránti elkötelezettségnek tekintik az univerzalizmust, amely felülmúlja az átlagember képességeit.¹⁸² Az univerzalizmus híve a honfitárs iránti elkötelezettséget két érvrendszerrel támasztja alá. Az egyik az önkéntes társulás elmélete.¹⁸³ Ugyanakkor Miller szerint a nemzeti identitás születése azt jelentette, hogy az egyén magát a „történelmi közösség” tagjának tekintette. A szabad választás csupán absztrakció, amely elvonatkoztatja az atomizált

egyént tényleges társadalmi viszonyaitól. A másik kifogás az önkéntes társulás elméletével szemben úgy hangzik, hogy az ember legitim módon csatlakozhat az önkéntes társuláshoz az univerzalizmus elveinek megfelelően. A kvázi kontraktuális felfogás a kölcsönös előnyök feltételezésére épül, ezért csak feltételes kötelezettségeket teremt, azaz aligha felel meg annak a nemzeti elvárásnak, hogy jóban-rosszban össze kell tartoznunk.

Miller végül is olyan következtetésre jut, hogy a konzisztens univerzalistának nem azért kell tagadnia a nacionalizmust, mert az nem szolgáltatja az erkölcsi identitás igazolható alapját, hanem mert olyan korlátozás, amelyen túl kell jutni. A nacionalizmus kudarcra ítélt tévedés. Miller tehát az univerzalizmus értékítéletét azonosítja a nacionalizmus kollektivistá s legjobb esetben is komunitárius felfogásával, más lehetőséget nem hagyva számára.¹⁸⁴

Thomas Hurka szerint David Miller a nemzeti hovatartozást és annak meghatározottságait az emberi személyiség alapelemének tekinti. Ám ezzel J. S. Mill nyomán olyan nacionalizmusfogalmat választ, amely túl erős szenvedélyekből és hittekből áll. Összekapcsolja ugyanis az identitást, a morált és a territoriális politikai elvet, mondván, hogy a nemzetben mindhárom megtalálható, hiszen olyan nemzetfelfogást keres, amely minden más nemzet hasonló igényeit is elismeri.¹⁸⁵ Hurka felfogásához hozzátehetjük, hogy milli alapon ezt nem találhatja meg. Ha ugyanis a nemzeti identitást elsősorban szenvedélyszerűeknek tekintjük, akkor aligha létezhetnek olyan elvek, amelyek tartalmát pontosan megadhatják, hiszen szenvedély, s így nem elvek által befolyásolt tudatállapot.

A nacionalizmus partikuláris védelme abból a megállapításból indít, hogy a csoporttagságok, kapcsolódások általában véve erkölcsi jelentőséggel bírnak. Identifikálom magam családommal, kollégáimmal, helyi közösségemmel, tudatosítom kötelezettségeimet e csoportok tagjaival szemben, amelyek mások, mint amelyek az emberekkel szemben általánosan fennállnak. Prioritást saját csoportom élvez. Iránta érzek lojalitást, ezt kifejezésre juttatom, csoporttársaim érdekeinek különleges súlyt tulajdonítva. Elfogadom, és kifelé is nyilvánvalóvá teszem, hogy csoportommal szemben sajátos kötelezettségeim vannak.

Miller szintézisjavaslata úgy hangzik, hogy a nemzeti hovatartozás kötelezettségeit ki kell egészíteni az alapjogok szerinte általánosan elfogadott körével, mint amilyen a testi integritás, a személyes szabadság, az erőforrások minimális szintje.¹⁸⁶ Nem lát olyan okot, amely miatt a partikularizmus hívei ne fogadhatnák el az alapjogok e listáját. Az etikai univerzalizmus és partikularizmus közötti kompromisszum abban áll, hogy igazolhatók az etikai partikularizmusból fakadó speciális lojalitások és kötelezettségek a honfitársak iránt, de mindez nem foglalja magában a többiek emberi jogainak megsértését. Az etikai partikularizmus tehát összeegyeztethető az egyetemes emberi jogok elismerésével.

Miller az erkölcsi univerzalizmus jellemzésekor nem teszi lehetővé, hogy e felfogás hívei a nemzeti sajátosságokat olyan adottságokként fogják fel, amelyekkel számolni kell az egyén személyiségének fejlődése során. Az etikai univerzalizmust úgy jellemzi, mint amely felülemelkedik a nemzetin, elvonatkoztat attól. Ezért nem jelenhet meg benne a lehetőség, hogy az ember nemzeti sajátosságai más sajátosságaihoz hasonlóan részévé váljanak az egyetemesen jogvédelemben részesítendő jegyeknek.

Az etikai partikularizmus jellemzése során ugyanakkor a saját nemzeti közösség iránti lojalitás és kötelezettségek eltérő típusainak elkülönítése nélkül tartja lehetségesnek az etikai partikularizmus nyitottságát az univerzális emberi jogok iránt. Nyilvánvaló, hogy ez nincs így, mint ahogy Miller jellemzését szigorúan véve a partikularizmus semmilyen problematikus helyzetben sem respektálhatja az emberi jogok nemzetinél felsőbb jogi erejét. Ki is derül ez abból a lábjegyzetbe került megszorításából, amelyben azt szögezi le, hogy az egyetlen kivétel, ha a honfitársak emberi jogait kell védelmezni, például háború esetén.¹⁸⁷ Ugyanakkor Miller azt sem tisztázza pontosan, meddig terjed az emberi jogok listája. Nem világos, hogy az emberi jogok első generációja tartozik-e az általa általánosan elfogadottnak tekintettek közé, avagy a későbbiek is. Ebben az esetben azonban kérdéses, hol is húzódnak az egyetértés határai.

Ám Miller felfogásának nem ez a legfőbb gyengéje, hanem az, hogy az emberi jogok általában vett elfogadása még nem garantálja az egyének szabad nemzeti fejlődését. Miller megoldá-

sa nem szünteti meg az egyik nemzeti csoport lehetőségeit a másik nemzeti csoport nemzeti sajátosságainak korlátozására, sőt visszafejlesztésére vagy akár e sajátosságok felszámolására. Az egyetemes emberi jogok betartásának hajlandósága ugyanis nem jelenti feltétlenül olyan jogok elfogadását, amelyek biztosítják más nemzetiségű egyének nemzeti sajátosságainak szabad fejlesztését. Miller szintéziskísérlete ezért nem válhat szintézissé. Megőrződnek benne mind az etikai univerzalizmus, mind pedig az etikai partikularizmus elemei, még hozzá oly módon, amely konfliktusukat nem zárja ki.

A nemzeti identitás felfogása tehát nem kerül szembe az egyetemes emberi értékekkel történő identifikációval, amely képes egyszerre individuálissá és univerzálissá tenni a nemzeti identifikációt. Egy ilyen terület létezik: az emberi jogok területe. Ám ehhez el kell fogadnunk, hogy az egyén nemzeti identifikációja többféle identifikációjának egyike. Ugyanis az identitásnak a nemzetet megelőző formái is léteznek (például nemzetségi, törzsi, rendi és egyéb politikai töltettel is bíró identitásformák, de ide sorolhatóak akár a vallási identitás egyes változatai is).

Ugyanakkor vannak a nemzeti identitásnak egynél több nemzethez kötődő formái is. Az egyénnek olyan többes nemzeti identitása is lehetséges, amely nem állítja hierarchikus rendbe azokat a nemzeteket, amelyekhez tartozónak tekinti magát. Az egyik nemzethez fűződő lojalitásának tehát nem kell mindenképpen azt jelentenie, hogy az egyik nemzetet feltétel nélkül előnyben részesíti a másikkal szemben. Nem kell tehát szükségszerűen választania közöttük. Ehhez persze igazolnunk kell, hogy létezhet olyan eljárás, amely két nemzet közötti konfliktus esetén olyan megoldáshoz vezet, amely nem jár elkerülhetetlenül a két nemzethez kötődő identitás közötti hierarchia megteremtésével.

Az első érv kívül esik a többes identitás körén, ugyanakkor mégis jelzi annak lehetőségét. Ha az egyénnek nem lehetnének a nemzetén kívül eső erkölcsi támpontjai, akkor jelentős nemzeti konszenzus esetén aligha tudna szembehelyezkedni nemzeti államának más nemzettel szembeni rossznak tartott lépéseivel. Például Mocsáry Lajos szinte egyedülként aligha bírálhatta volna kora Magyarországot azért, mert magyarosítani próbálta az ország más nemzetiségű polgárait, megfosztva őket saját kultú-

rájuktól. Nem állíthatná, hogy a történelmi Magyarország szláv lakosai nemzeti törekvéseinek köze van szabadságukhoz.¹⁸⁸ De aligha olvashatnánk hasonló megállapításokat napjainkban sem például a szlovák Miroslav Kusý tollából a szlovákiai magyarokkal kapcsolatban.¹⁸⁹ Jürgen Habermas aligha ítélné meg a német történetírás egyes képviselőinek kísérleteit a faszizmus átértékelésében.¹⁹⁰

Sőt az ember aligha lenne képes akár nemzettársa életének kioltására, csakhogy a még nagyobb nemzeti igazságtalanságoknak elejét vegye. Például aligha harcolhattak volna németek a náci Németország ellen. Következésképpen lennie kell olyan emberi mértéknek, amely révén az egyén potenciálisan képes megítélni nemzete nemzeti cselekedeteit más nemzetek vonatkozásában.

E példák alapján állítható, hogy létezhet egyéni álláspont mások nemzeti identitásának kérdésében, méghozzá mind a közös, mind pedig az eltérő elemeit tekintve. És nemcsak egy adott nemzet keretein belül, hanem eltérő nemzetek tagjai között is. Egyébként például aligha tehette volna meg megállapítását Lord Acton az egyéni és nemzeti szabadság összefüggéséről, és aligha vonatkozathatta volna álláspontját különféle konkrét nemzetekre és államokra.

Ugyanakkor ennek nyilvánvaló feltétele egymás megismerésének, megértésének egyéni szándéka, az, amit Kende Péter a multikulturalizmus kapcsán az egyes kultúrák vonatkozásában úgy fogalmaz meg, hogy „a kultúrák egymás mellett élése jó dolog – azonfelül, hogy kikerülhetetlen adottság. A reszpublika üdve (ha szabad ilyen klasszikus szóhasználattal élünk) azonban megköveteli, hogy az egyes alkultúrák képesek és hajlamosak legyenek az egymás iránti megértésre, s hogy különbözőségükbe ne zárkózzanak be az esztelenségig menően.”¹⁹¹

Az egyén képes morális értékítéletet alkotni nemzete más tagjainak, illetve más nemzetek tagjainak nemzeti preferenciáiról. Nem zárható ki tehát, hogy különböző nemzetiségű egyének nemzeti tekintetben is morális közösséget alkossanak.

Ehhez azonban tisztázni kell a morális értékítélet szempontjait, mindenekelőtt azt a kérdést, hogy ha nemzeti kérdésekben morális közösséget alkotunk más nemzetiségű egyénnel, előnyben részesíthetjük-e saját nemzettársainkat. Elvileg nem,

hiszen morális közösség morális egyenlőség nélkül aligha képzelhető el. Ugyanakkor nemzeti részrehajlás nélkül elképzelhetetlen a nemzeti közösség létezése, hiszen hiányzik belőle a szorosabb együttműködés elve. A kérdés tehát úgy is megfogalmazható, hogy vajon a nemzeti részrehajlás kizárja-e, hogy a különböző nemzetiségű egyének morális közösséget alkossanak. E kérdés megválaszolása nélkül tehát nem tisztázható, hogy a nacionalizmus összhangba hozható-e az egyetemes emberi értékekkel.